

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЛИТВИНЕНКО Світлана Анатоліївна

УДК 37.011 (378) + 373.3

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ - 2005

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Рівненському державному гуманітарному університеті. Міністерство науки і освіти України.

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України

Бех Іван Дмитрович

Інститут проблем виховання АПН України, директор

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Гусак Петро Миколайович

Волинський державний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор

Глузман Олександр Володимирович

Міністр освіти і науки Автономної Республіки Крим

доктор педагогічних наук, професор

Сущенко Тетяна Іванівна

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, завідувач кафедри педагогічної майстерності

Провідна установа: Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, кафедра загальної педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м.Харків.

Захист відбудеться “9” червня 2005 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “28” квітня 2005 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.Г. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Модернізація системи освіти, як це визначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, спрямовується на забезпечення розвитку і соціалізації дітей і молоді, виховання особистості, здатної орієнтуватися в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовленої до життя і праці в суспільстві. Водночас держава визнає одну з найважливіших умов модернізації освіти - підготовку і професійне вдосконалення педагогічних кадрів. Вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів закладено в законах України “Про загальну середню освіту”, “Про вищу освіту”, Державній програмі “Вчитель”.

В останні десятиліття зріс інтерес до дослідження проблеми соціалізації: розширюються напрями дослідження, уточнюється структура і функції, поглиблюється вивчення механізмів, інститутів та агентів соціалізації, взаємозв'язків соціалізації і виховання (Б.Алмазов, С.Беличева, І.Бех, Є.Бондаревська, Ю.Гапон, Н.Голованова, О.Глузман, М.Євтух, І.Кон, А.Капська, Н.Лавриченко, Г.Лактіонова, М.Лукашевич, Л.Міщик, А.Мудрик, Р.Овчарова, В.Поліщук, В.Сагарда, М.Селіванова, В.Семенов, О.Сухомлинська, Т.Сущенко, Л.Штефан, Л.Ядвіршис та ін.). На державному рівні розглядаються актуальні проблеми соціально-педагогічної допомоги, розширення соціально-правових гарантій дітей, що знайшли відображення в Національній програмі “Діти України”, законах України “Про охорону дитинства”, “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, “Про молодіжні та дитячі громадські організації”. Проте соціальні педагоги працюють далеко не в усіх освітніх закладах, економічні та організаційні труднощі гальмують створення соціально-педагогічних служб. Все це визначає потребу підготовки до соціально-педагогічної діяльності педагогів загальноосвітніх шкіл. До причин, що актуалізували розробку проблем соціалізації і соціально-педагогічної діяльності в сучасному суспільстві, належать: модернізація і розвиток адекватної чинним умовам сучасності і життєвим завданням суспільства національної освітньо-виховної системи з урахуванням світового досвіду, кращих його зразків і стандартів; визначення статусу дитинства, концептуальне обґрунтування його сутності та розвитку в нових реаліях суспільного життя; критичні порушення у співвимірностях соціуму і людини; необхідність формування в дітей і молоді навичок соціальної взаємодії, здатності до конструктивного розв'язання проблем спілкування за умов інтеграційних процесів у полікультурному середовищі; порушення координації, взаємозв'язку і наступності між сім'єю, дошкільними установами і загальноосвітньою школою. Значна частина вчителів у професійно-особистісному плані виявилися не підготовленими до поліфункціональної діяльності в умовах динамічного соціуму, у зв'язку з чим виникла нагальна потреба розробки нового підходу до

професійної підготовки вчителя з урахуванням особливостей сучасної соціально-економічної і соціально-культурної ситуації.

Зміст і напрями соціально-педагогічної підготовки студентів вивчалися переважно в межах підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів (О.Безпалько, М.Галагузова, І.Зверева, О.Іванов, А.Капська, Л.Коваль, Н.Краснова, Г.Локарева, А.Малько, Л.Міщик, Н.Платонова, В.Поліщук, С.Харченко та ін.). Водночас почав формуватися досвід підготовки вчителів до соціально-педагогічної діяльності (А.Гонєєв, І.Зимня, Л.Караман, В.Ковальчук, О.Межирицький, Н.Пихтіна, Н.Самоукіна, В.Сластьонін, О.Чернова, Л.Ядвіришис та ін.). Зауважимо, що в системі вищої педагогічної освіти наявні суперечності: між традиційною орієнтацією на підготовку вчителя-предметника і практичною потребою у професіоналах, здатних працювати в мікросоціумі, створювати умови для успішної соціалізації дітей; між процесами перебудови вищої педагогічної освіти на основі сучасних вимог якості професійно-педагогічної підготовки і недостатньою розробкою змісту, дидактичних моделей і технологій навчання студентів, моделей управління процесом становлення майбутніх спеціалістів; між домінуванням традиційних методів і форм підготовки студентів і творчим характером педагогічної діяльності.

Опрацювання теоретико-методичних надбань у галузі підготовки вчителя початкових класів свідчить про значні зміни в поглядах як на структуру його професійно-педагогічної діяльності, так і на вимоги щодо особистості майбутнього вчителя, його ролі та місця в соціальних перетвореннях (Л.Александрова, О.Баранова, І.Бех, Н.Бібік, В.Бондар, С.Власенко, П.Гусак, Л.Кекух, О.Кіліченко, Н.Кічук, О.Матвієнко, О.Остряньська, О.Савченко, М.Севастьяк, Т.Сущенко, Г.Тарасенко, Л.Хомич, І.Шапошнікова та ін.). Незважаючи на розширення напрямів досліджень у галузі педагогічної освіти, підготовка вчителів початкових класів у контексті готовності до соціально-педагогічної діяльності в педагогічній науці не знайшла належного відображення. Означене зумовило вибір теми дослідження - **“Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Рівненського державного гуманітарного університету в межах наукової теми “Громадянське виховання учнів та молоді в умовах суверенної України” (державний реєстраційний номер 0102U005600). Тема дисертації затверджена Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 5 від 27.12. 2002 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 25.03. 2003 р.).

Об'єкт дослідження - процес підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів до професійно-педагогічної діяльності.

Предмет - формування готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.

Мета дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні концепції та розробці її експериментальній перевірці структурно-процесуальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності; визначенні у процесі професійно-педагогічної підготовки педагогічних умов ефективного формування готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності.

Концепція дослідження. Провідна ідея концепції полягає в розгляді підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності як складової цілісного процесу професійно-педагогічної підготовки. Формування готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності є складним, діалектичним і динамічним процесом, що здійснюється у площині розв'язання протиріч, у просторі взаємодії особистості (суб'єктивного) і професії (об'єктивного) та постає як процес і результат становлення професійно-особистісної готовності. Розробка моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності має базуватися на системно-цілісному, особистісно-діяльнісному, інтегративному, культурологічному, герменевтичному, антропологічному, контекстному методологічних підходах; сучасній теорії педагогічної і соціально-педагогічної діяльності.

Формування готовності до соціально-педагогічної діяльності як пріоритетний напрям професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів зумовлює в побудові її змісту визначення провідної мети, можливостей кожного навчального предмета в підготовці майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності, виокремлення вагомих професійних знань, що сприяють оволодінню змістовою і процесуальною сутністю соціально-педагогічної діяльності, забезпечення інтегративних зв'язків педагогічних дисциплін у формуванні цілісного знання про дитину як об'єкт і суб'єкт соціалізації, розробку і впровадження професіографічного моніторингу як важливого елемента системи інформаційного забезпечення, використання, поряд з традиційним, інтерактивного навчання, сприятливого для становлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів у навчальному процесі ВНЗ.

Загальна **гіпотеза** дослідження полягає в тому, що підготовка студентів до соціально-педагогічної діяльності як складова і пріоритетний напрям цілісного процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів набуває ефективності, якщо забезпечуються інтегративні зв'язки педагогічної і соціально-педагогічної складових змісту

підготовки, взаємозв'язки теорії і практики в оволодінні студентами змістовою і процесуальною сутністю соціально-педагогічної діяльності та формуванні у них цілісного знання про дитину як об'єкт і суб'єкт соціалізації.

Загальна гіпотеза конкретизована **частковими гіпотезами**: формування готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності в ході професійно-педагогічної підготовки буде успішним, за умови:

- побудови підготовки студентів як процесу поетапного становлення професійно-особистісної готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності;
- використання інтерактивних методів і форм навчання, що створюють діалогічність, суб'єкт-суб'єктну взаємодію студентів і викладачів у навчальному процесі, потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів;
- впровадження професіографічного моніторингу для діагностико-прогностичного аналізу і коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети і гіпотези дослідження визначені такі **завдання**:

1. Вивчити стан і теоретично обґрунтувати необхідність підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.
2. Уточнити і науково обґрунтувати поняття “соціалізація”, “соціально-педагогічна діяльність”, “технології соціально-педагогічної діяльності”, “професіографічний моніторинг”; визначити сутність понять “готовність до соціально-педагогічної діяльності”, соціально-педагогічна діяльність учителя”.
3. Розкрити структуру, завдання і функції соціально-педагогічної діяльності вчителя початкових класів, концептуальні засади вивчення феномену дитинства в ході підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.
4. Розробити критерії, показники, охарактеризувати рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.
5. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити структурно-процесуальну модель підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності.
6. Виявити педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.

Методологічна основа дослідження. Методологічною основою дослідження виступили системно-цілісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, культурологічний, герменевтичний, антропологічний, контекстний методологічні підходи; філософсько-культурологічні положення про особистість як активний суб'єкт діяльності і розвитку. Науковий пошук здійснено на підставі положень

теорії пізнання про взаємозв'язок свідомості і діяльності, теорії і практики, логічного й історичного, часткового та загального, єдності навчання, виховання і розвитку особистості.

Теоретичну основу дослідження становлять філософські, соціологічні, психолого-педагогічні ідеї про сутність і природу людини, про взаємодію людини і середовища (К.Альбуханова-Славська, Б.Ананьєв, О.Асмолов, Г.Батищев, І.Бех, Л.Божович, Л.Буєва, Л.Виготський, М.Каган, І.Кон, Г.Костюк, О.Леонтьєв, Б.Ломов, В.Мясищев, С.Рубінштейн, Н.Сарджвеладзе, С.Шацький, Г.Щедровицький, М.Ярошевський та ін.); вітчизняні і зарубіжні дослідження закономірностей, умов, чинників розвитку, соціалізації і виховання особистості (Б.Алмазов, Р.Бернс, В.Бочарова, М.Галагузова, Н.Голованова, Д.Дьюї, О.Киричук, Л.Коваль, Н.Лавриченко, М.Лукашевич, Л.Мардахаєв, А.Маслоу, А.Мудрик, Л.Новикова, Т.Парсонс, К.Роджерс, В.Семенов, О.Сухомлинська, В.Франкл, Ю.Хабермас, К.Ясперс та ін.); полідисциплінарні дослідження дитинства (В.Абраменкова, Ф.Арієс, А.Богущ, Л.Божович, Л.Виготський, В.Давидов, Л.Демоз, В.Зеньковський, Д.Ельконін, І.Кон, В.Кудрявцев, В.Мухіна, Л.Обухова, М.Осоріна, Д.Фельдштейн та ін.); положення психолого-педагогічної науки про теорію педагогічних систем, дидактичні засади професійно-педагогічної освіти (А.Алексюк, С.Архангельський, Ю.Бабанський, В.Бондар, О.Вербицький, С.Гончаренко, В.Давидов, В.Загвязинський, Л.Зайцева, І.Зязюн, М.Євтух, О.Дубасенюк, І.Ісаєв, Н.Кузьміна, І.Лернер, В.Лозова, В.Ляудіс, А.Маркова, Л.Мітіна, О.Мороз, Н.Ничкало, О.Орлов, А.Піскунов, І.Подласий, А.Реан, О.Савченко, В.Семиченко, С.Силіна та ін.); теорії педагогічної і соціально-педагогічної діяльності (О.Арсентьєва, С.Беличева, О.Безпалько, С.Бойкова, А.Гордєєва, І.Дубровіна, І.Зверєва, А.Капська, Л.Коваль, О.Леонтьєв, Л.Міщик, А.Мудрик, Є.Ніколькин, Р.Овчарова, В.Сластьонін, Л.Спирін, І.Харламов, В.Шадриков, О.Щербаков, В.Ягупов та ін.).

Реалізація визначених завдань здійснювалася з використанням комплексу **методів дослідження**: теоретичні - системний аналіз філософської, психологічної, соціологічної і педагогічної наукової літератури з проблем соціалізації, виховання і розвитку особистості, професійно-педагогічної підготовки вчителя, педагогічної і соціально-педагогічної діяльності використовувався на етапах визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези, розробки концепції, завдань дослідження, обґрунтування змістово-організаційних засад підготовки майбутніх учителів початкових класів; історико-логічний - під час дослідження теоретичних основ проблеми; теоретичне моделювання - у ході розробки структурно-процесуальної моделі підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності; емпіричні - діагностичні (спостереження, бесіди, опитування, анкетування, тестування, вивчення документації) на пошуковому і констатувальному етапах для вивчення готовності, стану підготовки студентів педагогічних факультетів до соціально-педагогічної діяльності, обсерваційні -

спостереження за навчально-виховним процесом у ході формувального експерименту; на етапі узагальнення одержаних результатів використовувалися кількісний та якісний аналізи, методи математичної статистики. В розв'язанні завдань дисертаційного дослідження провідна роль належала педагогічному експерименту (пошуковому, констатувальному, формувальному), що мав неперервний характер.

Дослідження здійснювалося впродовж 1994-2004 рр. та охоплювало декілька етапів науково-педагогічного пошуку. На першому етапі (1994-1997 рр.) - підготовчому – здійснено аналіз стану розробки даної проблеми в теоретичному і прикладному аспектах; визначено й обґрунтовано теоретичні положення дослідження, сформульовано робочу гіпотезу.

На другому етапі (1998-2003 рр.) - пошуково-експериментальному - здійснювалася дослідно-експериментальна перевірка висунутої гіпотези, проводилися пошуковий, констатувальний і формувальний етапи педагогічного експерименту, в ході яких було виявлено стан реалізації соціально-педагогічної діяльності у практиці роботи початкової школи, перевірено структурно-процесуальну модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності, систематизовано та оброблено одержані емпіричні дані.

На третьому етапі (2003-2004 рр.) здійснено систематизацію, інтерпретацію та узагальнення результатів дослідження, підготовлено і видано навчальний посібник і монографію. Результати дослідження оформлено у вигляді рукопису докторської дисертації.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась у Рівненському державному гуманітарному університеті, приватному вищому навчальному закладі “Міжнародному економіко-гуманітарному університеті ім.С.Дем’янчука”, Миколаївському державному університеті ім.В.Сухомлинського, Рівненському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти. Дослідженням було охоплено 958 студентів, 350 вчителів, 49 соціальних педагогів, 150 батьків учнів початкових класів, 58 викладачів педагогічних вищих навчальних закладів.

Наукова новизна дослідження. Представлено новий концептуально-методичний підхід до проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності як складової цілісного процесу професійно-педагогічної підготовки. Вперше побудовано структурно-процесуальну модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності на основі системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, інтегративного, культурологічного, герменевтичного, антропологічного, контекстного методологічних підходів, сучасних теорій педагогічної і соціально-педагогічної діяльності, професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ; розроблено методику діагностики готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності, охарактеризовано елементарний, первинний, достатній,

оптимальний рівні готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності; визначено сукупність педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.

Дістали подальшого розвитку змістово-дидактичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів у ВНЗ, теоретико-методичні основи впровадження професіографічного моніторингу для діагностико-прогностичного аналізу і коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах. Удосконалено організаційно-педагогічні основи використання в навчальному процесі ВНЗ потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів, інтерактивних методів і форм навчання.

Теоретична значущість результатів дослідження полягає в обґрунтуванні інтегративних зв'язків педагогічної і соціально-педагогічної складових змісту підготовки, взаємозв'язків теорії і практики в оволодінні майбутніми вчителями початкових класів змістовою і процесуальною сутністю соціально-педагогічної діяльності та формуванні в них цілісного знання про дитину як об'єкт і суб'єкт соціалізації; теоретичному узагальненні і систематизації наукових підходів до змісту і структури соціально-педагогічної діяльності і підготовки до її здійснення; окресленні концептуальних підходів до вивчення феномену дитинства в ході підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Удосконалено змістові характеристики понятійно-категоріального апарату дослідження, визначено сутність понять “соціально-педагогічна діяльність учителя початкових класів”, “готовність учителя початкових класів до соціально-педагогічної діяльності”, уточнено і структуровано зміст понять “соціалізація”, “соціально-педагогічна діяльність”, “технології соціально-педагогічної діяльності”, “професіографічний моніторинг”.

Практична значущість дослідження полягає в розширенні і доповненні професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів соціально-педагогічною складовою, використанні в ході підготовки інтерактивних методів і форм навчання, що забезпечують діалогічність, суб'єкт-суб'єктну взаємодію студентів і викладачів. Розроблено та впроваджено у практику підготовки у ВНЗ учителів початкових класів спецкурс “Основи соціально-педагогічної діяльності”, соціально-педагогічний практикум, доповнено програму педагогічної практики. Створено програму професіографічного моніторингу підготовки майбутніх учителів початкових класів. Основні положення, результати і висновки проведеного дослідження можуть бути використані при проведенні занять у педагогічних ВНЗ, інститутах післядипломної педагогічної освіти, педколеджах; для розробки нормативних і варіативних педагогічних курсів, а також для наукових досліджень.

Особистий внесок автора. Ідеї та думки, що належать співавторам публікацій, не використовувались у матеріалах дисертації. Особистий внесок дисертанта в підготовку спільних з

О.Хролець трьох статей полягає в обґрунтуванні і розробці гуманістичних засад педагогічної діяльності, ролі вчителя початкової школи в розвитку і соціалізації дітей. У шести роботах, опублікованих у співавторстві з В.Ямницьким, автором викладено теоретико-методичні і організаційно-педагогічні аспекти навчання і творчого розвитку майбутніх учителів; висвітлено особливості вивчення соціальної ситуації розвитку молодших школярів, проблеми шкільної дезадаптації.

Достовірність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалися: методологічним і теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень; послідовним і системним аналізом вітчизняних і зарубіжних філософських, психологічних, соціологічних, соціально-педагогічних джерел; застосуванням комплексу методів адекватних об'єкту, меті, гіпотезі, завданням і логіці побудови дослідження; репрезентативністю вибірки і статистичною значущістю одержаних результатів, значним обсягом емпіричних даних, тривалим масовим експериментом, позитивними результатами впровадження експериментальної моделі дослідження.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в Кримському державному гуманітарному інституті (довідка № 38 від 10.03.04); Луганському національному педагогічному університеті ім.Т.Шевченка (довідка № 11 від 27.04.04); Львівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка № 330 від 10.12.03); Миколаївському державному університеті ім.В.Сухомлинського (довідка № 01/1365 від 27.12.04); Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д.Ушинського (довідка № 9-А від 16.04.04); Рівненському державному гуманітарному університеті (довідка № 325 від 21.12.04); Рівненському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка № 165 від 12.11.04); Рівненському обласному центрі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, керівників державних підприємств, установ та організацій (довідка № 01-06/248 від 7.10.04); приватному вищому навчальному закладі “Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім.С.Дем'янчука” (довідка № 01/90 від 26.10.04); Херсонському державному університеті (довідка № 7-К від 23.04.04).

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалась на міжнародних (Івано-Франківськ, 1994; Одеса, 1995, 1996, 1997; Чернівці, 1996, 1998; Рівне, 1995, 2000, 2003; Сімферополь, 2001; Київ, 1997, 2003; Переяслав-Хмельницький, 2003; Тирасполь, 2002; Тернопіль, 2004), Всеукраїнських (Рівне, 1996, 1997, 2002, 2003; Тернопіль, 1996, 2003; Чернівці, 2003; Київ, 1998, 1999, 2000, 2002; Херсон, 2002; Івано-Франківськ, 1994, 1996, 2001; Остріг, 1999; Харків, 1999; Вінниця, 1999; Запоріжжя, 1995, 1999, 2003; Одеса-Київ, 1997; Луцьк, 1996), міжвузівських (Умань, 1996; Рівне, 1998) науково-практичних, науково-методичних конференціях; Всеукраїнських

педагогічних читаннях “Василь Сухомлинський і сучасність” (Миколаїв, 2004; Київ-Кіровоград-Павлиш, 2003; Тернопіль, 2002; Одеса, 2001; Луганськ, 2000); методологічних семінарах АПН України: (Київ, 1997, 1999, 2003); з’їзді психологів України (Київ, 2000).

Матеріали **кандидатської дисертації** “Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання першокласників”, захищеної у 1994 р., у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження представлено у 53 роботах, з них 44 одноосібних, зокрема 1 монографія, 1 навчальний посібник, 24 наукові статті у фахових виданнях, 27 в інших виданнях та збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, п’яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (налічує 354 найменування) і додатків на 30 сторінках. Повний обсяг роботи 435 сторінок, основний зміст викладено на 375 сторінках тексту, до якого входить 25 таблиць, 8 рисунків, 5 формул.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обгрунтовано вибір наукової проблеми, аргументовано її актуальність і ступінь розробленості, визначено об’єкт, предмет, мету і завдання, сформульовано концепцію і гіпотезу дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, подано інформацію про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У *першому розділі* “**Науково-теоретичні основи підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності: соціально-педагогічний аспект**” розкрито культурно-історичні передумови становлення соціально-педагогічної теорії і практики, здійснено педагогічний аналіз проблем соціалізації, визначено взаємозв’язки з вихованням і розвитком особистості, узагальнено результати досліджень з проблем професійно-педагогічної діяльності і підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Генезис соціально-педагогічних ідей відбиває конкретно-історичну своєрідність соціально-педагогічних завдань, що впродовж тривалого часу розв’язувалися в межах професійної діяльності педагогів, священнослужителів, медичних і правничих працівників, спеціалістів закладів культури. Сучасною педагогічною наукою досліджуються та розв’язуються на теоретичному і технологічному рівнях проблеми управління процесом соціалізації дитини, педагогічного регулювання впливів середовища (С.Беличева, І.Бех, В.Бочарова, Л.Волинець, М.Галагузова, Ю.Гапон, Н.Голованова, І.Зверева, О.Ковальов, Т.Кузнецова, Ю.Мануйлов, Л.Новікова, Г.Пустовіт, М.Селіванова, В.Семенов, Т.Сущенко, С.Ясвін та ін.).

У роботі з'ясовано на теоретико-методологічному рівні міжнауковий статус і педагогічний зміст соціалізації, місце в категорійній системі педагогіки, взаємозв'язки з поняттями виховання і розвитку особистості (І.Алексашина, О.Асмолов, І.Бех, О.Бодальов, Є.Бондаревська, Р.Інглехарт, Ю.Кулюткін, Н.Лавриченко, С.Лавров, М.Лукашевич, В.Лутай, Н.Моїсєєв, А.Мудрик, Г.Сдасюк, Б.Паригін, О.Сухомлинська та ін.). Проблематика соціалізації виступає первинною щодо питань виховання, змісту освіти, методології педагогічного процесу. Натомість необхідно відзначити відсутність єдиної бази аналізу і вивчення механізмів, властивостей, закономірностей соціалізації і виховання. Зазначимо, що для сучасного розгляду властиве звернення до соціального підґрунтя виховання як педагогічно забезпеченого процесу організованої соціалізації, становлення теоретичних засад для побудови адекватної моделі виховання, в основу якої покладено управління процесом соціалізації особистості. На мікросоціальному рівні суб'єктом і об'єктом соціалізації виступають традиційні учасники педагогічного процесу - вихователь і вихованець. Вивчення і розробка проблем педагогіки соціалізації зумовлює виокремлення і дослідження соціально-педагогічної складової в педагогічній діяльності вчителя, а також дослідження підготовки майбутніх учителів до здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Узагальнення результатів досліджень з проблем професійно-педагогічної діяльності доводить, що суспільні зміни призвели до зміни професійно-педагогічної діяльності, перетворення і розширення функцій педагога, одним із пріоритетних напрямів діяльності якого є створення умов для розвитку і соціалізації дитини, запобігання і подолання негативних явищ у сім'ї, школі, найближчому оточенні. Аналіз наукового фонду в галузі підготовки вчителя початкових класів засвідчив, що проблема підготовки до соціально-педагогічної діяльності залишається не розробленою і частково розкривається в окремих дослідженнях. Зокрема, в доробках О.Арсентьєвої і О.Гуляр вивчена діяльність учителя початкових класів із неблагополучними сім'ями; проблема підготовки вчителя до роботи з дезадаптованими, девіантними, віктимними дітьми розкрита в дисертаціях О.Белої, С.Бойкової, І.Мимріної, О.Пономарьової, Ж.Почивалової, А.Серих, Н.Смуригіної, Л.Фимушкіної, О.Шелухи, Л.Ядвіршис. Дослідження О.Гонєєва, Л.Коржової, О.Мельника, О.Михайлової, Є.Ніколькіна, В.Янгирової присвячені проблемі підготовки вчителя до діагностичної і корекційно-розвивальної діяльності; у дослідженні А.Гордєєвої розроблені теоретичні та організаційні засади реабілітаційної педагогіки в загальноосвітньому контексті. У руслі виконаного дослідження нами поєднано процесуальний і функціональний підходи в аналізі професійно-педагогічної діяльності, що дозволило виокремити функції педагогічної діяльності і педагогічні вміння.

У розділі обґрунтовано науково-теоретичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності, що базувалися на гуманістичній парадигмі, системно-цілісному,

особистісно-діяльнісному, антропологічному, інтегративному, герменевтичному, культурологічному методологічних підходах; вітчизняних і зарубіжних дослідженнях закономірностей, умов, чинників розвитку, соціалізації і виховання особистості (Б.Алмазов, Р.Бернс, В.Бочарова, М.Галагузова, Н.Голованова, Д.Дьюї, А.Капська, О.Киричук, Л.Коваль, Н.Лавриченко, М.Лукашевич, Л.Мардахаєв, А.Маслоу, А.Мудрик, Л.Новикова, Т.Парсонс, К.Роджерс, В.Семенов, О.Сухомлинська, В.Франкл, Ю.Хабермас, К.Ясперс та ін.); сучасних теоріях педагогічної діяльності і підготовки майбутнього вчителя (О.Абдулліна, А.Алексюк, Ю.Бабанський, В.Бондар, С.Власенко, О.Глузман, О.Гонєєв, П.Гусак, О.Дубасенюк, К.Дурай-Новакова, В.Журавльов, М.Євтух, Е.Карпова, Н.Кузьміна, А.Маркова, А.Орлов, О.Савченко, В.Сластьонін, Л.Спирін, Т.Сущенко, І.Харламов, Л.Хомич, О.Цокур Л.Ядвіршис та ін.); полідисциплінарних дослідженнях дитинства (В.Абраменкова, Ф.Арієс, А.Богущ, Л.Божович, Л.Виготський, Л.Демоз, В.Зеньковський, Д.Ельконін, І.Кон, В.Кудрявцев, В.Мухіна, Л.Обухова, М.Осоріна, Д.Фельдштейн та ін.).

Другий розділ “Теорія і практика соціально-педагогічної діяльності” присвячено аналізу науково-педагогічних досліджень із проблем соціально-педагогічної діяльності. Визначено стратегії і функції соціально-педагогічної діяльності, розкрито зміст понять “соціально-педагогічна діяльність учителя початкових класів” і “соціально-педагогічні технології”; висвітлено стан реалізації соціально-педагогічної діяльності у практиці роботи початкової школи.

Проблемі соціально-педагогічної діяльності (СПД) присвячено дослідження багатьох сучасних науковців: уточнюється і конкретизується в широкому і вузькому розумінні об’єкт соціально-педагогічної діяльності (М.Галагузова, О.Никитіна, Р.Овчарова, В.Семенов, М.Шакурова та ін.); стратегії і принципи (Б.Алмазов, В.Бочарова, Т.Василькова, В.Загвязинський, І.Зверева, А.Капська, Л.Коваль, Г.Лактіонова, І.Липський, Л.Міщик, А.Мудрик, Ф.Мустаєва, Л.Оліфіренко, Л.Штефан та ін.); функції (О.Безпалько, Г.Вороніна, П.Шептенко та ін.); методика і технології (Г.Вороніна, А.Капська, Н.Краснова, С.Маврина, Л.Мардахаєв, Р.Овчарова, Л.Харченко, М.Шакурова та ін.); соціально-педагогічна діяльність з сім’єю (Н.Краснова, Р.Овчарова, А.Серих та ін.).

У контексті нашого дослідження соціально-педагогічна діяльність розглядається як особистісно орієнтована професійно-педагогічна діяльність, спрямована на створення умов і надання допомоги дітям і підліткам у процесі соціалізації. Провідними стратегіями соціально-педагогічної діяльності є включення людини в соціум (соціалізація, соціальне виховання); педагогізація соціуму (використання педагогічного потенціалу середовища, підвищення ефективності його використання); управління взаємодією людини і соціуму на принципах оптимізації згідно мети соціально-педагогічної діяльності. З урахуванням різних наукових підходів, покладених в основу розгляду соціально-педагогічної діяльності (О.Безпалько, Г.Вороніна, М.Галагузова, А.Капська, Л.Міщик та ін.), в роботі узагальнено і

конкретизовано функції СПД (аналітико-діагностична, прогностична, організаційно-комунікативна, соціально-профілактична, корекційно-реабілітаційна, охоронно-захисна, евристична).

Аналітико-діагностична функція передбачає всебічне обстеження, вивчення соціального статусу дітей і молоді в різних сферах діяльності і спілкування, середовища (мікросоціуму) з метою своєчасного та повного вияву проблем у розвитку і соціалізації.

Прогностична функція соціально-педагогічної діяльності виконує змістово-цільові (стратегічні) та організаційно-методичні (тактичні) завдання. Передусім це передбачення результатів діяльності, перспектив розвитку особистості дітей і молоді; структурування, планування, розподіл видів професійно-педагогічної діяльності, добір ефективних соціально-педагогічних технологій.

Організаційно-комунікативна функція полягає в налагодженні педагогом контактів, координації зусиль різних соціальних інститутів, соціальних груп, державних і недержавних організацій, представників споріднених професій для комплексного вирішення проблем дітей і молоді; сприяє включенню суб'єктів педагогічної діяльності, громадськості у процес виховання підростаючого покоління, формує демократичну систему стосунків на основі діалогу та співробітництва між дітьми і дорослими, а також у дитячому середовищі.

Соціально-профілактична функція має на меті вияв, запобігання, попередження причин і проявів дезадаптації, забезпечення умов для формування соціально позитивної спрямованості особистості, передбачає організацію системи заходів соціального оздоровлення сім'ї.

Корекційно-реабілітаційна функція полягає в роботі над змінами і вдосконаленням особистісних якостей, корекції впливів середовища, подоланні кризових явищ і проблем дітей і молоді; передбачає створення умов для розвитку потенційних можливостей осіб з особливими потребами задля залучення їх до участі в суспільному житті.

Охоронно-захисна функція спрямована на відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державних і міжнародних документів з метою забезпечення для неповнолітніх гарантованих їм прав та умов життєдіяльності.

Евристична функція полягає у здійсненні власної дослідницько-пошукової діяльності, а також в активній участі педагогів у розробці та реалізації соціальних проектів, приватних ініціатив, що сприяють повноцінному розвитку і соціалізації дітей і молоді.

У дисертації соціально-педагогічна діяльність учителя початкових класів розглядається як органічна складова його професійно-педагогічної діяльності, як структурно-динамічна сукупність цілеспрямованих соціально-педагогічних дій, здійснюваних у мікросоціумі з метою підтримки розвитку і соціалізації дітей. Поетапне і послідовне розв'язання широкого кола соціально-педагогічних завдань, побудову і реалізацію СПД на наукових засадах забезпечує технологічний підхід

(О.Безпалько, Т.Василькова, М.Галагузова, А.Капська, Л.Мардахасєв, Р.Овчарова, М.Шакурова та ін.). Нами соціально-педагогічна технологія розглядається як послідовна, поетапна реалізація скоординованих педагогічних дій, операцій, процедур, що забезпечують досягнення мети і одержання оптимальних прогнозованих результатів СПД.

На першому етапі пошукового експерименту досліджувався стан реалізації соціально-педагогічної діяльності у початковій школі. Було проведено аналіз педагогічної документації, здійснено анкетування 350 вчителів, 49 соціальних педагогів, 150 батьків дітей молодшого шкільного віку. Одержані результати першого етапу пошукового експерименту переконливо довели, що соціально-педагогічна діяльність недостатньо реалізується у практиці роботи початкової школи. Вивчення досвіду роботи і результати анкетування соціальних педагогів засвідчили, що спеціалістами цього напрямку не повною мірою реалізуються функції соціально-педагогічної діяльності, мали місце проблеми в освоєнні змістових і організаційно-технологічних засад соціально-педагогічної діяльності. Все це зумовило пошук ефективних шляхів формування готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.

У третьому розділі “Концептуальні підходи до вивчення феномену дитинства в ході підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності” окреслено сучасні підходи до дитинства як соціально-культурного феномена і предмета науково-педагогічного вивчення, розкрито особливості соціального розвитку молодших школярів.

Поступове ускладнення змісту і зростання тривалості соціалізації дітей, визнання дитини суб’єктом виховання і соціалізації зумовлює необхідність всебічного вивчення феномену дитинства, сучасної соціальної ситуації розвитку молодших школярів в ході професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Самобутній соціокультурний статус дитинства сформувався у процесі історичного розвитку людства, чому сприяло виділення дітей з дорослого суспільства, зародження в суспільній свідомості рефлексії щодо своєрідності внутрішнього світу дитини. Ідея самоцінності дитинства неодноразово посідала чільне місце в ході розвитку психологічної і педагогічної наук, натомість вона не набула статусу методологічної, відтак дитинство потребує відстоювання права особливого вікового періоду, а дитина - активного суб’єкта власної життєдіяльності, а не об’єкта виховання, соціалізації або реципієнта будь-яких інших зовнішніх впливів. Дитинство як соціально-культурний феномен та особливий значимий віковий період виступає предметом полідисциплінарного дослідження, глибше пізнати і осмислити який дозволяє широкий інтердисциплінарний синтез історичного, соціогенетичного, кроскультурного, етнографічного, психолого-педагогічного підходів, зокрема, вивчення: розвитку і соціалізації дітей, соціонормативних уявлень про вікові властивості, критерії

зрілості, соціально-культурні завдання розвитку (Г.Абрамова, І.Бех, Н.Бібік, А.Богуш, Л.Божович, Е.Еріксон, А.Мудрик, В.Мухіна, Л.Обухова, Ж.Піаже, О.Савченко, Д.Фельдштейн та ін.); символічних образів дитини в культурі та масовій свідомості, соціально-правових аспектів охорони і захисту дитинства, традицій і особливостей дитячої субкультури (Т.Алієва, Ф.Арієс, М.Осоріна, Л.Демоз, Д.Ельконін, В.Кудрявцев, І.Кон та ін.).

Зміна поглядів на дитинство полягає в подоланні традиційних стереотипів у взаємодії дорослого і дитячого світу, становленні нової гуманістичної парадигми, центрованої на світі дитинства. Натомість сучасна соціальна ситуація склалася так, що утворився певний відрив між дитинством як самоцінністю, ідеальними уявленнями про нього і реальним положенням дітей. Протиріччя і складності сучасності вимагають соціально-педагогічної і психологічної підтримки дитини, що передбачає врахування та вивчення всієї сукупності соціальних умов і факторів, повноти її взаємодії з середовищем з метою забезпечення гармонійного буття особистості як суб'єкта соціокультурного життя, а також освітньо-виховного процесу.

Соціальний розвиток дитини, що утворює контекст онтогенезу і визначає його загальний зміст (О.Киричук, П.Кліш, О.Коберник, О.Кузьменко, А.Мудрик, В.Мухіна, Р.Овчарова, Д.Фельдштейн та ін.) вивчається як двоєдиний процес нерозривно пов'язаних у своєму функціонуванні складових, що мають складні залежності та певні суперечності: соціалізації (оволодіння соціокультурним досвідом, його засвоєння і відтворення) та індивідуалізації (самопізнання, набуття самостійності, відносної автономності). Педагогічне осмислення змісту і механізмів соціального розвитку молодших школярів, проявів дитячої субкультури у процесі підготовки допомагає майбутнім учителям в організації виховного середовища початкової школи, міжособистісної взаємодії та діяльності вихованців, у розв'язанні проблем шкільної дезадаптації.

У четвертому розділі “Теоретико-методичні засади побудови експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності” висвітлено теоретичні позиції побудови структурно-процесуальної моделі підготовки студентів до СПД; визначено поняття “готовність майбутніх учителів початкових класів до СПД”, критерії, показники, охарактеризовано рівні сформованості готовності студентів до СПД; проаналізовано результати другого етапу пошукового дослідження і констатувального експерименту; розкрито зміст структурно-процесуальної моделі підготовки студентів до СПД.

Теоретичним підґрунтям побудови експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД виступили системно-цілісний, особистісно-діяльнісний, культурологічний, антропологічний, герменевтичний, інтегративний, контекстний методологічні підходи; сучасні теорії педагогічної і соціально-педагогічної діяльності (М.Галагузова, А.Капська, Н.Кузьміна, Л.Мардахаєв,

А.Маркова, Л.Міщик, А.Мудрик, І.Харламов, С.Харченко та ін.), дослідження професійно-педагогічної підготовки та формування особистості сучасного вчителя (О.Абдулліна, А.Алексюк, Ю.Бабанський, В.Бондар, С.Власенко, О.Глузман, П.Гусак, О.Дубасенюк, К.Дурай-Новакова, В.Журавльов, М.Євтух, А.Ліненко, А.Орлов, О.Савченко, В.Сластьонін, Л.Спірін, Т.Сущенко, Л.Хомич, О.Цокур Л.Ядвіршич та ін); концепції змісту, організаційних форм і технологій навчання у ВНЗ (С.Архангельський, О.Вербицький, В.Гінеціанський, В.Котов, В.Ляудіс М.Нечаєв, Г.Шевченко та ін.); професіографічного моніторингу (В.Беспалько, Л.Зайцева, В.Кальней, Д.Майоров, Д.Матрос, Н.Мельникова, С.Силіна та ін.); дидактичні принципи, чинні вимоги до вищої педагогічної освіти і якості підготовки вчителів.

Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до СПД виступила складовою цілісного процесу професійно-педагогічної підготовки. Готовність майбутніх учителів початкових класів до СПД розглядається нами як результат професійно-педагогічної підготовки, як інтегральне багаторівневе динамічне особистісне утворення, структура якого обіймає мотиваційний, змістовий, діяльнісний, креативний компоненти. Готовність майбутніх учителів початкових класів до СПД визначається стійкою професійно-педагогічною мотивацією, спрямованістю на особистісно орієнтовану взаємодію з дітьми, усвідомленням суспільного і особистісного значення соціально-педагогічної діяльності, глибокими теоретичними і прикладними знаннями змістової і процесуальної сутності соціально-педагогічної діяльності та сформованими педагогічними вміннями, високим творчим потенціалом і здатністю до саморозвитку. Означені компоненти виступили як взаємозв'язані і взаємозумовлені складові готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації СПД. Нами було визначено чотири критерії готовності студентів до СПД, а саме: мотиваційно-ціннісний із показниками - сформованість професійно-педагогічної мотивації, мотиваційно-ціннісне ставлення до СПД, домінування гуманних, демократичних настанов на взаємодію з дітьми; змістовий - оволодіння теоретико-методологічними, методичними знаннями, сформованість прикладних знань; діялісно-технологічний - сформованість аналітико-діагностичних, прогностичних конструктивно-організаційних, комунікативних, рефлексивних умінь і оволодіння технологіями реалізації функцій СПД; креативний - оригінальність розв'язання соціально-педагогічних задач, соціальна креативність і творчий потенціал; здатність до саморозвитку, розуміння творчої природи діяльності педагога.

Нами було розроблено методику діагностики готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД. До кожного критерію були дібрані адекватні діагностичні методики і спеціально розроблені завдання, що дозволили визначити вихідні рівні сформованості готовності студентів до СПД. Для елементарного рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД властива

несформованість професійно-ціннісних пріоритетів і мотивації соціально-педагогічної діяльності, домінування ситуативних мотивів та авторитарних настанов на взаємодію з дітьми. Теоретичні знання фрагментарні, сформовані окремі уявлення на допрофесійному рівні. Загальнопедагогічні вміння не сформовані, відсутні знання теорії і практики СПД і соціально-педагогічних технологій. Студенти мали низьку соціальну креативність та загальмований саморозвиток, не змогли розв'язати соціально-педагогічні задачі. Первинний рівень готовності майбутніх учителів початкових класів характеризувався невизначеністю професійно-ціннісних пріоритетів та нестійкою мотивацією до СПД. Виявилися сформованими окремі теоретико-методичні знання, відповіді студентів потребували уточнення та доповнень; педагогічні вміння сформовані на репродуктивному рівні, в діях спостерігався стереотип; мали низьку соціальну креативність, виявляли здатність до саморозвитку, припускалися суттєвих помилок у розв'язанні педагогічних задач і ситуацій. Достатній рівень характеризувався неповною сформованістю цілісної структури готовності, що виявилось в нерівномірному розвитку її складових. Помітна позитивна тенденція до стійкості професійно-значимих мотивів та інтересів до СПД, домінування гуманістичних настанов на взаємодію з дітьми. Студенти виявляли досить міцні теоретико-методичні і прикладні знання, вдало їх застосовували для розв'язання практичних завдань. Педагогічні вміння в цілому сформовані, мали продуктивний характер, однак недостатньо реалізованою була технологічна готовність. Демонстрували творчий підхід у розв'язанні педагогічних задач і ситуацій, мали середню соціальну креативність, виявили здатність до саморозвитку. Оптимальний рівень готовності характеризувався сформованістю всіх компонентів в їх єдності та взаємозв'язку. Оптимальний рівень готовності передбачав цілісність особистості педагога як суб'єкта професійної діяльності, що мав стійкі професійні мотиви та інтерес до СПД, яскраво виражену гуманістичну спрямованість; глибокі теоретико-методологічні, методичні, прикладні знання, вільно орієнтувався в наукових джерелах. Загальнопедагогічні вміння були сформовані в повному обсязі, творчо розв'язувалися соціально-педагогічні задачі з використанням адекватно дібраних технологій СПД; наявна висока соціальна креативність та здатність до активного саморозвитку.

Результати другого етапу пошукового дослідження (спостереження, аналіз документації; анкетування, опитування, бесіди зі студентами) виявили недостатнє програмно-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД у сучасній практиці ВНЗ; зазначимо, що лише частково відображені педагогічні проблеми соціалізації і соціально-педагогічної діяльності у змісті програм окремих педагогічних курсів, відсутня цілісна система підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД. Після узгодження теоретичних положень, що виступили основою методики діагностики готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД,

була проведена її апробація на виборці 150 студентів 5-х курсів. У процесі побудови експериментальної методики нами була використана процедура факторного аналізу з метою з'ясування характеру взаємозв'язків між компонентами готовності та доцільності їх включення в загальну структуру діагностичної методики. В роботі використовувався мультифакторний аналіз, запропонований Л.Терстоуном, згідно якого будь-яка кореляційна матриця містить групові та специфічні фактори. Серед відомих варіантів такого аналізу був обраний центроїдний метод з подальшим обертанням (ротацією) отриманих факторів, проведений за допомогою комп'ютерної програми "STATISTIKA". Вихідним матеріалом для факторного аналізу виступила матриця інтеркореляцій компонентів готовності. З кореляційних таблиць були визначені центроїдні фактори, що надалі підлягали обертанню. Зауважимо, що одержана нами інтеркореляційна матриця засвідчує наявність тісних значимих інтеркореляційних зв'язків між всіма компонентами готовності, а також між компонентами з одного боку, й інтегральним показником готовності, з іншого. Вважаємо такий результат наслідком однорідності представленості компонентів у загальній структурі готовності, що підтверджує наші теоретичні позиції щодо її структури.

Вихідний рівень готовності майбутніх учителів початкових класів на констатувальному етапі досліджувався нами у групах студентів-першокурсників (240 осіб) та у групах студентів-випускників (220 осіб). Як засвідчують одержані дані, достатнього і оптимального рівнів готовності до СПД у студентів-першокурсників не було виявлено. Одержані кількісні результати у групах першокурсників майже не відрізнялися. Першокурсники знаходилися здебільшого на елементарному (76,0% - контрольні, 76,3% - експериментальні групи) і первинному (24,0% - контрольні, 23,7% - експериментальні групи) рівнях готовності до СПД. З'ясувалося, що у групах студентів-випускників оптимального рівня готовності до СПД досягли 5,2% випускників, які виявили сформованість усіх компонентів у їх єдності і взаємозв'язку. На достатньому рівні перебувало 29,3% студентів-випускників. Значна частина студентів-випускників (52,9%) знаходилась на первинному рівні готовності до СПД. На елементарному рівні готовності було 12,6% студентів-випускників. Отже, результати другого етапу пошукового дослідження, що засвідчили недостатнє програмно-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД, і кількісні дані констатувального експерименту, що підтвердили низький рівень готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД, зумовили розробку змістово-організаційних засад цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД.

Запропонована нами структурно-процесуальна модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД обіймала: адаптаційно-ознайомлювальний, когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний та рефлексивно-творчий етапи. Відображена в

моделі поетапна підготовка студентів розглядалася нами як процес поступального і неперервного професійно-особистісного розвитку майбутніх спеціалістів, формування їхньої готовності до СПД, що відбувався в ході професійно-педагогічної підготовки (див. рис. 1). Провідними завданнями першого етапу були: окреслення цілей і завдань професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів, формування стійкої мотиваційної настанови на здобуття професійних знань і вмінь, інтересу до обраної спеціальності та усвідомлення важливості розв'язання соціально-педагогічних проблем, закріплення загальнонавчальних умінь, розвиток співробітництва в навчальній діяльності. Перший етап здійснювали з дотриманням таких педагогічних умов: забезпечення інтегративних зв'язків соціально-педагогічної і педагогічної складових змісту підготовки; використання інтерактивного навчання; моніторинг за ходом адаптації студентів до навчання у ВНЗ. Змістово-організаційними засадами підготовки був курс “Вступ до спеціальності”, лекційні, семінарські, лабораторні заняття, а також повноцінно використовувався потенціал самостійної і позанавчальної роботи задля ознайомлення студентів з особливостями професійної діяльності вчителя початкових класів, з діяльністю соціальних служб і благодійних організацій.

На другому етапі передбачалося розв'язання таких завдань: забезпечення інтегративних зв'язків педагогічної і соціально-педагогічної складових підготовки у формуванні в майбутніх учителів початкових класів системи методологічних, науково-теоретичних, прикладних знань, стійких інтересів до СПД; оптимізація самостійної і науково-дослідної роботи студентів (написання рефератів, курсових робіт, виступи з доповідями, участь у наукових гуртках, проблемних групах, розробка проектів), її необхідне методичне забезпечення з урахуванням одержаних даних про індивідуальні особливості кожного студента; розробка експериментальних програм педагогічних дисциплін, змісту і завдань позанавчальної роботи. На другому етапі реалізовувались такі педагогічні умови: інтеграція педагогічної і соціально-педагогічної складових підготовки майбутніх учителів початкових класів; інтерактивне і контекстне навчання, самостійна проблемно-пошукова робота студентів; моніторинг підготовки.

Рис. 1. Структурно-процесуальна модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності

Змістовим ядром виступили дисципліни: “Педагогіка”, “Соціальна педагогіка”, “Школознавство”, “Основи науково-педагогічних досліджень”, “Історія педагогіки”, “Основи дефектології”, “Порівняльна педагогіка”, до кожної з яких нами було введено додаткові теми соціально-педагогічної спрямованості.

На третьому етапі розв'язувалися такі завдання: забезпечення інтегративних зв'язків педагогічної і соціально-педагогічної складових у змісті навчальних дисциплін; оптимальне поєднання теоретичної

і практичної підготовки студентів до СПД, розвиток професійно-педагогічної мотивації в навчальній діяльності та при проходженні педагогічної практики; розробка експериментальних програм педагогічних дисциплін, експериментальних програм, завдань педагогічної практики і позанавчальної роботи студентів. На третьому етапі підготовки створювалися педагогічні умови: інтеграція педагогічної і соціально-педагогічної, теоретичної і практичної складових підготовки майбутніх учителів початкових класів; використання інтерактивних форм і методів навчання, потенціалу самостійної роботи студентів; моніторинг підготовки. Репродуктивно-діяльнісний етап підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності реалізувався через зміст “Теорії і методики виховання”, “Основ педмайстерності”, “Методики психолого-педагогічного вивчення дитини”, “Основ психолого-педагогічного консультування”, “Теорії і методики діяльності дитячих громадських організацій”, “Організації дозвілля школярів”.

Завданнями останнього етапу підготовки виступили: стабілізація і корекція сформованих професійно-педагогічних знань і вмінь, розвиток гуманістичної позиції майбутніх фахівців; розробка експериментальних програм навчальних дисциплін, педагогічної практики і соціально-педагогічного практикуму, упровадження спецкурсу “Основи соціально-педагогічної діяльності”; оцінка і самооцінка набутого досвіду СПД, визначення рівнів готовності до неї; становлення індивідуально-творчого стилю СПД у ході педагогічної практики; закріплення умінь і навичок науково-дослідної роботи. Забезпечувалися педагогічні умови: інтеграція педагогічної і соціально-педагогічної, теоретичної і практичної складових підготовки майбутніх учителів початкових класів; використання інтерактивного навчання; моніторинг підготовки. Змістовий аспект становили навчальні дисципліни “Педагогічна творчість”, “Педагогічні інновації”, “Соціально-правовий захист дитинства”, “Актуальні проблеми національного виховання”. Змістовим ядром останнього етапу підготовки виступив розроблений нами спецкурс “Основи соціально-педагогічної діяльності”, що сприяв налагодженню міжпредметних зв’язків, інтеграції з різними гуманітарними галузями наукового знання, осмисленню та узагальненню теоретичних і прикладних знань, формуванню емоційно-позитивного ставлення студентів до СПД і забезпеченню її виходу на технологічний рівень здійснення.

У процесі педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів упродовж усіх років навчання забезпечувалося послідовне включення студентів у різні види СПД.

У *п’ятому розділі* “Дослідно-експериментальна перевірка ефективності структурно-процесуальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності” відображено змістово-організаційні аспекти експериментального навчання і результати професіографічного моніторингу підготовки майбутніх учителів початкових

класів до СПД, визначено рівні сформованості готовності студентів-випускників до СПД, сукупність педагогічних умов ефективного формування готовності майбутніх фахівців початкової школи до СПД.

Дослідно-експериментальна перевірка ефективності структурно-процесуальної моделі підготовки студентів до СПД проводилася в ході експериментального навчання майбутніх учителів початкових класів. Нами була здійснена підготовча робота щодо дидактичного забезпечення експериментального навчання і розробки програми професіографічного моніторингу, упровадження якого дозволило максимально повно зібрати та систематизувати інформацію, відстежувати динаміку і тенденції, діалектику змін, що відбувались у майбутніх фахівців на всіх етапах підготовки. Загальну критеріальну базу моніторингу склали виокремлені нами когнітивні, діяльнісні і особистісні критерії. Когнітивні і діяльнісні критерії ґрунтувалися на прийнятих у педагогіці і психології кількісних і якісних показниках ефективності процесу навчання. З допомогою особистісних критеріїв оцінювалася динаміка професійно-педагогічної мотивації студентів, хід процесів групової динаміки в навчально-виховному процесі.

Технологічна частина моніторингу передбачала такі методи і засоби оцінювання, як-от: спостереження, вивчення документів і результатів навчально-виховної діяльності студентів і викладачів, зрізові контрольні роботи, опитування (усне і письмове), тестування, експертні оцінки. За формою використовувалися тестові завдання таких типів: завдання з вибором правильної відповіді; завдання на визначення правильної відповіді; завдання, в яких потрібно визначити правильний хід дій, операцій. Для остаточного відбору тестових завдань і використання їх у пілотажних обстеженнях студентів нами застосовувався метод групових експертних оцінок. За всіма провідними напрямками систематично здійснювалися зрізи, що дозволило встановити ступінь адекватності використаних дидактичних засобів дотично цілей підготовки. Теоретична підготовка студентів вивчалася шляхом оцінювання сформованості понятійного апарату майбутніх педагогів, тому один із блоків програми моніторингу виявляв особливості засвоєння студентами найважливіших соціально-педагогічних категорій. Інший блок (діагностичний тест) дозволив дослідити професійну спрямованість майбутніх учителів. З допомогою підпрограми аналізу педагогічних ситуацій вивчалася сформованість педагогічних умінь. Комплексне вивчення педагогічної діяльності викладачів, змісту викладання, забезпечило зворотний зв'язок, виявлення істотних недоліків та їх своєчасне коригування. Обробка інформації обіймала інтегровану комп'ютерну експериментальну систему, розроблену нами на основі доробків Л.Зайцевої, А.Орлова, С.Силіної, М.Смирнової. Для введення, редагування та обробки всіх первинних документів, одержаних у ході моніторингу, використовувався комп'ютерний комплекс "MONI" (програма "STATISTIKA" - для статистичного аналізу даних у сфері Windows; програма, розроблена в системі "Microsoft Access" - Моніторинг - для збору, реєстрації та аналізу

індивідуальних даних). Інформація за результатами моніторингу фіксувалася в базі даних, що дозволило вибудовувати навчально-виховний процес на основі особистісно орієнтованого підходу, ефективно керувати самостійною роботою студентів.

На початковому етапі навчання відбувалося знайомство студентів з майбутньою професією, педагогічною і соціально-педагогічною діяльністю, забезпечувалася адаптація до навчання у ВНЗ. Викладачами-кураторами з допомогою спостереження, бесід, анкетування, тестів, соціометрії вивчалися особистісні характеристики членів студентських груп, психологічний клімат і тенденції групової динаміки, виявлялися труднощі адаптації першокурсників до нового соціально-педагогічного середовища. Залучення студентів до різноманітної позанавчальної роботи (зустрічі з учителями, соціальними педагогами, представниками благодійних організацій, “круглі столи”, вечори і т.ін.) забезпечило зростання пізнавальної активності, зацікавленості студентів експериментальних груп напрямками роботи соціально-педагогічного змісту.

На другому етапі експериментального навчання забезпечувалося формування системи професійно-педагогічних знань та стійких інтересів до СПД. Навчально-методичні матеріали для студентів з педагогічних дисциплін, що розроблялись у друкованому й електронному варіантах, включали: тексти лекцій, плани семінарських і лабораторних занять, матеріали і завдання для самоперевірки і самостійної роботи студентів, завдання та інструкції до лабораторно-практичних занять, критерії оцінок якості виконання завдань, теми рефератів, словники ключових слів і термінів, список обов'язкової і додаткової літератури. У ході семінарських, лабораторно-практичних занять відпрацьовувалося застосування теоретичних положень на практиці (виділення і співвіднесення різних ракурсів проблеми, доведення і спростування різних позицій, розгорнута аргументація, відстоювання власної позиції), здійснювався аналіз соціально-педагогічних ситуацій, проводилася робота з науковими, художніми, публіцистичними текстами, формувалися педагогічні вміння. Самостійна робота студентів, завдання для якої добирались з урахуванням рівня інтелектуальної активності студентів та актуальних соціально-педагогічних проблем, органічно поєднувалась з лекційними, семінарськими, лабораторно-практичними заняттями, позанавчальною роботою в межах вивчення циклу педагогічних дисциплін, а також безпосередньо на педагогічній практиці. Нами було розроблено тематику курсових робіт, зорієнтованих на підготовку студентів до СПД; під керівництвом викладачів студентами розроблялись групові проекти, як-от: “Соціально-педагогічна підтримка соціалізації дітей з особливими потребами в умовах мікросоціуму”; “Програма антидискримінаційного виховання молодших школярів”; “Програма СПД з сім'ями, які мають дітей із особливими потребами”.

На третьому етапі підготовки майбутніх учителів початкових класів забезпечувався розвиток педагогічних умінь, оволодіння студентами технологіям реалізації функцій СПД. Широко

використовувалися на семінарських і лабораторно-практичних заняттях дискусії, ігри (ситуаційно-рольові, творчі, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові), “мозковий штурм”, кейс-стаді і соціально-педагогічні задачі, робота у групах, завдання на розвиток педагогічних умінь, тренінги. Загальними особливостями інтерактивного навчання в ході підготовки були: організація навчання студентів у групах із змінним складом учасників (залежно від завдань); комплектування груп з урахуванням положень групової динаміки про створення дієвих суб’єктів групової діяльності; дидактичне і методичне забезпечення з урахуванням пізнавальних можливостей, знань і вмінь, особистого досвіду студентів (опорні схеми-конспекти, допоміжні матеріали, алгоритми технологій СПД, картки-інструкції і т.ін.); використання диференційованих за рівнем складності проблемних завдань; створення на заняттях атмосфери діалогічності, співробітництва; поєднання контролю з боку викладача за ходом та результатами навчання з самоконтролем і взаємоконтролем студентів. Технології організації групової діяльності вибудовувались за такою схемою: а/ визначення мети і завдань роботи у групах, забезпечення орієнтації в ході виконання завдань; планування і виконання роботи у групах; б/ аналіз і оцінка кожним членом групи виконаної роботи; взаємоаналіз, взаємооцінка і попередня корекція у групах виконаної роботи; в/ міжгруповий аналіз і корекція виконаної роботи, підведення підсумків групової пізнавальної діяльності.

Результати професіографічного моніторингу, одержані на другому і третьому етапах підготовки в експериментальній групі, засвідчили позитивну динаміку формування у студентів педагогічних знань і вмінь. Нами вивчалася і оцінювалася засвоєння майбутніми педагогами понятійного апарату, зокрема: педагогічних і соціально-педагогічних категорій, знання культурологічних і наукових засад провідних педагогічних концепцій і теорій; а також виявлення і пояснення студентами педагогічних фактів, явищ і процесів у реальному житті, актуалізацію знань при розв’язанні соціально-педагогічних задач, застосування набутих знань у нових ситуаціях. У студентів другого-четвертого року навчання спостерігалось зростання повноти і глибини знань, інтересу до СПД. Водночас виявилися труднощі в аналізі соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків, розв’язанні соціально-педагогічних задач, а також спостерігалось відтворення педагогічних знань на репродуктивному рівні. Аналіз динаміки сформованості вмінь дозволив виявити відносну стійкість прогностичних, проєктивних, конструктивно-організаційних умінь, аналогічних висновків можна дійти щодо їх гнучкості. Проте низькою була сформованість рефлексивних умінь, що зумовило оптимізацію їх формування на лабораторно-практичних заняттях, а також у ході практики. Виявлені в ході моніторингу факти дозволили адекватно побудувати корекційну роботу у змістовому і організаційно-методичному напрямках. Під час навчаючого експерименту проводилися відкриті заняття, діяли науково-методичні

семінари для викладачів з обміну досвідом та актуальних проблем навчально-виховної роботи, проходили науково-практичні конференції.

На останньому етапі підготовки студентів до СПД забезпечувався розвиток творчого підходу майбутніх фахівців до розв'язання соціально-педагогічних проблем, здійснювалася корекційна робота з окремими студентами, які мали низькі показники за результатами моніторингу. З метою закріплення і творчого застосування педагогічних знань і умінь, технологій СПД використовувались кейс-стаді і педагогічні задачі. Така робота доповнювалась виконанням діагностичних завдань, складанням програм корекційно-реабілітаційної роботи, добором адекватних соціально-педагогічних технологій у конкретних соціально-педагогічних ситуаціях; студенти брали участь у превентивній, просвітницько-консультативній роботі, що вимагало узагальнення та творчого застосування соціально-педагогічних знань і вмінь. Суттєво вплинуло на зміну професійно-педагогічної мотивації, що вивчалася в ході моніторингу, проходження студентами-випускниками педагогічної практики і соціально-педагогічного практикуму.

Загальний інтегративний показник готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД на прикінцевому етапі експерименту визначався згідно окреслених нами критеріїв і розробленої методики. Порівняльні кількісні дані рівнів сформованості готовності студентів експериментальної та контрольної груп до СПД відображено на рисунку 2.

Рис.2. Рівні сформованості готовності студентів експериментальних і контрольних груп до соціально-педагогічної діяльності (%)

З метою одержання статистично вірогідних даних нами було проведене обчислення коефіцієнта значимості Ст'юдента між показниками готовності експериментальних та контрольних груп за результатами констатувального і формувального етапів експерименту. Зауважимо, що між показниками готовності початкового і заключного зрізів експериментальних груп відзначено суттєві відмінності на досить високому рівні значимості ($t=8,5$; $p\leq 0,001$). Натомість вірогідних відмінностей між показниками початкового і заключного зрізів у контрольних групах не зафіксовано.

Кількісні показники сформованості означеної готовності студентів експериментальних груп на формувальному етапі дослідження значно перевищують показники контрольних груп студентів і значно перевищують відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу дослідження. Як бачимо з рис. 2, елементарного рівня готовності не було виявлено у студентів експериментальних груп (на констатувальному етапі експерименту – 76,3%). У контрольних групах на елементарному рівні готовності до СПД залишилось 11,5% випускників (було 76,0% на вихідному етапі). На первинному рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД з'ясувалися суттєві розбіжності в

експериментальних і контрольних групах. Так, на даному рівні залишилося 8,4% студентів експериментальних (проти 23,7% на початковому етапі) та 48,8% досліджуваних контрольних груп (було 24,0%). Як впливає із одержаних даних, такий рівень готовності властивий для переважної більшості студентів контрольних груп, а в експериментальних групах первинний рівень готовності виявили ті випускники, чий вибір педагогічної професії був випадковим або здійсненим під впливом батьків.

Показовим є значне зростання кількості студентів експериментальних груп, які досягли достатнього і оптимального рівнів готовності до СПД. Ці показники в експериментальних групах на формульованому етапі дослідження значно перевищують показники контрольних груп. На достатньому рівні готовності знаходилася переважна більшість (55,8%) студентів експериментальних груп, оптимального рівня досягли 35,8% досліджуваних, тоді як на початковому етапі на означених рівнях не було виявлено жодного студента. В контрольних групах на достатньому рівні знаходилися 33,2% випускників, оптимального рівня готовності досягли 6,5% досліджуваних (на вихідному етапі на означених рівнях не було виявлено жодного студента). Крім того, слід вказати на несуттєві відмінності кількісних даних у групах студентів-випускників на констатувальному (оптимальний рівень готовності засвідчили 5,2% респондентів, достатній – 29,3%, первинний - 52,9%, елементарний - 12,6%) і формульованому етапі (досягнуті рівні готовності відповідно: 6,5%; 33,2%; 48,8%; 11,5%). Відтак, традиційне навчання не сприяло формуванню готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД.

Отже, результативність і педагогічну ефективність структурно-процесуальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів доведено одержаними даними професіографічного моніторингу та кількісно-якісними змінами сформованості готовності студентів до СПД. Ефективність формування готовності студентів до СПД обумовлювалася загальною логікою процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Педагогічними умовами ефективного формування готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД виступили: побудова підготовки студентів як процесу поетапного становлення професійно-особистісної готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД на основі взаємозв'язку теорії і практики, забезпечення інтегративних зв'язків соціально-педагогічної і педагогічної складових змісту підготовки; використання інтерактивних методів і форм навчання, що створюють діалогічність, суб'єкт-суб'єктну взаємодію студентів і викладачів у навчальному процесі ВНЗ, потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів; упровадження професіографічного моніторингу для діагностико-прогностичного аналізу і коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах.

ВИСНОВКИ

У дослідженні представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності в основу якої покладено структурно-процесуальну модель підготовки студентів, доведено ефективність формування готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД за розробленою моделлю та з дотриманням педагогічних умов: побудова підготовки студентів як процесу поетапного становлення професійно-особистісної готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД на основі взаємозв'язку теорії і практики, забезпечення інтегративних зв'язків соціально-педагогічної і педагогічної складових змісту підготовки; використання інтерактивних методів і форм навчання, потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів; упровадження професіографічного моніторингу.

1. Аналіз теорії і педагогічної практики довів, що незважаючи на істотне зростання кількості досліджень із проблем професійно-педагогічної підготовки, підготовка майбутніх учителів початкових класів до СПД не знайшла належного відображення в фундаментальних і прикладних дослідженнях. Зарубіжний педагогічний досвід засвідчує, що саме у процесі шкільної соціалізації забезпечуються можливості успішної інтеграції молодих людей у суспільство. В цьому напрямі відбувається перегляд завдань і функцій професійно-педагогічної діяльності, становлення нового підходу до розуміння та розв'язання соціально-педагогічних проблем у світовій і вітчизняній педагогіці. Підґрунтям діяльності школи як соціального інституту постає забезпечення єдності розвитку, соціалізації та виховання дітей і молоді, створення базових освітньо-виховних передумов подальшої соціалізації молоді.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до СПД обумовлюється розширенням функцій професійно-педагогічної діяльності в умовах бурхливих соціально-економічних змін, посиленням педагогічної складової в діяльності різних соціальних інституцій; зростанням вимог до якості професійно-педагогічної підготовки фахівців, що визначається інноваційними процесами в освіті, відродженням гуманістичних ідей у вітчизняній педагогіці, розвитком педагогіки соціалізації; недостатньою розробкою згаданої проблеми в теорії і практиці педагогіки вищої школи. Вивчення сучасного стану розробки проблеми дозволило обґрунтувати концептуальні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД, якими є системно-цілісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, культурологічний, герменевтичний, антропологічний, контекстний методологічні підходи; теорії педагогічної і соціально-педагогічної діяльності, концепції професійно-педагогічної підготовки у ВНЗ, чинні вимоги до вищої педагогічної освіти і якості підготовки вчителів.

2. Доведено, що СПД учителя початкових класів є структурно-динамічною сукупністю цілеспрямованих соціально-педагогічних дій, що здійснюються у мікросоціумі з метою підтримки

розвитку та соціалізації дітей. Її метою є створення оптимальної освітньо-виховної ситуації, надання допомоги дитині у процесі соціалізації. Поєднання функціонального і процесуального підходів в аналізі СПД дозволило виокремити провідні її функції (аналітико-діагностична, прогностична, організаційно-комунікативна, соціально-профілактична, охоронно-захисна, корекційно-реабілітаційна, евристична). Теоретичний аналіз розгляду проблеми в сучасній науці засвідчив пріоритетність превентивного характеру соціально-педагогічної діяльності і технологічного підходу до реалізації її функцій. Соціально-педагогічна технологія розглядається нами як послідовна, поетапна реалізація скоординованих дій, операцій, процедур, що забезпечують досягнення мети і одержання оптимальних прогнозованих результатів СПД.

3. Завданнями СПД вчителя початкових класів виступають: соціальне виховання і розвиток дітей; вивчення особистості дітей, їхніх інтересів і потреб, труднощів і проблем, конфліктів, відхилень у поведінці та своєчасне надання допомоги; збереження і зміцнення здоров'я, охорона і захист прав дітей; педагогічне керівництво дитячою групою, підтримка адаптації і профілактика дезадаптації молодших школярів; вивчення умов життя, мікросередовища дитини, встановлення партнерських стосунків із сім'ями учнів, надання необхідної педагогічної допомоги у вихованні; створення комфортного, особистісно орієнтованого простору шкільного мікросередовища; взаємодія з суспільними і громадськими організаціями, спеціалістами різного профілю задля сприяння встановленню гуманних стосунків у мікросередовищі, створення умов для освіти, розвитку здібностей дітей. Провідними напрямками СПД вчителя є: соціально-педагогічна діяльність у школі; соціально-педагогічна діяльність у мікросередовищі; соціально-педагогічна діяльність з сім'єю; соціально-педагогічна діяльність з різними категоріями проблемних особистостей; соціально-педагогічна діяльність у дитячій субкультурі.

Вивчення у ході пошукового експерименту стану реалізації СПД у практиці роботи початкової школи засвідчило недостатню обізнаність педагогів з теорії і практики соціально-педагогічної діяльності, формальний підхід до розв'язання соціально-педагогічних проблем. Виявлено, з одного боку, потребу педагогів у знаннях щодо сучасних проблем соціалізації і розвитку дітей, а з іншого, дефіцит відповідних знань, неспроможність учителів самостійно вивчати особистість дитини та особливості її соціальної ситуації розвитку; труднощі педагогів у реалізації індивідуального підходу та інтеграції виховних зусиль мікросоціуму.

4. Обґрунтовано концептуальні засади вивчення феномену дитинства в ході підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД. Зміна поглядів на дитинство полягає в подоланні традиційних стереотипів у взаємодії дорослого і дитячого світу, становленні нової гуманістичної парадигми, центрованої на світі дитинства, розробці нових принципів, концепцій і методів педагогічної діяльності.

Глибше пізнати і осмислити дитинство як соціально-культурний феномен та особливий значимий віковий період у ході професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів дозволяє широкий інтердисциплінарний синтез історичного, соціогенетичного, кроскультурного, етнографічного, психолого-педагогічного підходів.

5. Теоретично обгрунтовано та експериментально доведено, що готовність майбутніх учителів початкових класів до СПД - це результат професійно-педагогічної підготовки, інтегральне багаторівневе динамічне особистісне утворення, структура якого обіймає мотиваційний, змістовий, діяльнісний, креативний компоненти. Означені компоненти виступили як взаємозв'язані і взаємозумовлені складові готовності майбутніх учителів початкових класів до реалізації функцій і завдань СПД. Готовність відзначається стійкою професійно-педагогічною мотивацією, спрямованістю на особистісно орієнтовану взаємодію з дітьми, усвідомленням суспільного й особистісного значення СПД, глибокими теоретичними і прикладними знаннями змістової і процесуальної сутності СПД та сформованими педагогічними вміннями, високим творчим потенціалом і здатністю до саморозвитку. За результатами констатувального етапу дослідження здійснено кількісний та якісний аналіз сформованості компонентів та загального рівня готовності студентів-першокурсників і випускників, який залежно від досягнутих результатів підготовки може бути елементарним, первинним, достатнім, оптимальним. Кількісний розподіл за рівнями сформованості готовності мало чим відрізняється в контрольних і експериментальних групах студентів-першокурсників. Оптимальний рівень готовності до СПД у першокурсників був відсутнім. Виявлено елементарний (76,3%) і первинний рівень (23,7%) означеної готовності студентів. Мали місце несформованість професійно-ціннісних пріоритетів і мотивації соціально-педагогічної діяльності, домінування ситуативних мотивів та авторитарних настанов на взаємодію з дітьми, сформовані окремі уявлення на допрофесійному рівні, у відповідях студенти припускалися принципних помилок. У групах студентів-випускників також було виявлено переважно елементарний і первинний рівні готовності (відповідно 12,6% та 52,9% студентів). На достатньому рівні готовності перебували 29,3% студентів-випускників, які засвідчили неповну сформованість цілісної структури готовності, нерівномірний розвиток її складових. Оптимального рівня готовності до соціально-педагогічної діяльності досягли лише окремі (5,2%) студенти-випускники, які виявили високий рівень сформованості всіх компонентів в їх єдності та взаємозв'язку. Це підтвердило необхідність розробки змістово-організаційних засад підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД та потреби у створенні моделі підготовки.

6. Структурно-процесуальна модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД охоплює чотири послідовних етапи підготовки вчителя: адаптаційно-ознайомлювальний, когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний і рефлексивно-творчий.

Професійно-педагогічна підготовка студентів за такою моделлю виступила як система змістово-педагогічних і організаційно-методичних засобів, спрямованих на забезпечення готовності майбутнього педагога до СПД. Наукові підходи до розробки змісту підготовки студентів до СПД як складової професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів ґрунтувалися на загальнодидактичних уявленнях про зміст і завдання педагогічної освіти. Реалізація системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, антропологічного, герменевтичного, інтегративного, культурологічного, контекстного підходів у педагогічній освіті забезпечила ефективне використання можливостей різних дисциплін, форм, методів навчання в підготовці студентів до СПД. Провідними завданнями професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД виступили: формування у студентів системи методологічних, науково-теоретичних, практичних педагогічних знань, вироблення ціннісного ставлення до них, розвиток творчого мислення та загальної культури; формування продуктивних способів пізнавальної діяльності; формування педагогічних умінь, оволодіння технологіями соціально-педагогічної діяльності; реалізація взаємозв'язку соціально-педагогічної теорії і практики; організація експериментальних досліджень, зорієнтованих на розробку змісту, нових методик і технологій СПД учителя; стимулювання інтересу молоді до соціально-педагогічних явищ і процесів, розвиток педагогічної спрямованості, орієнтації на особистісну модель взаємодії з дітьми, становлення суб'єктності майбутнього вчителя на основі формування в нього потреби у професійному та особистісному саморозвитку.

7. Аналіз результатів дослідно-експериментальної перевірки структурно-процесуальної моделі, зокрема методами математичної статистики, підтвердив педагогічну доцільність обґрунтованих нами концептуальних підходів до розробки і побудови підготовки студентів до СПД як складової і пріоритетного напрямку цілісного процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Кількісні показники сформованості готовності студентів експериментальних груп до СПД на формувальному етапі дослідження значно перевищують показники контрольних груп та відповідні показники, здобуті під час контактального етапу дослідження. Оптимального рівня готовності досягли 35,8% студентів експериментальних груп, на достатньому рівні готовності виявилось 55,8% студентів (на початковому етапі - 0%), на первинному залишилось – 8,4% (було 23,7%), елементарного рівня готовності не було виявлено (на вихідному етапі – 76,3%). У контрольних групах до оптимального рівня готовності піднялось 6,5% студентів, достатнього - 33,2% (на початковому етапі не було виявлено), на первинному рівні готовності до СПД залишилось 48,8% (було 24,0%), на елементарному - 11,5% випускників (до експерименту – 76,3%). Відзначено суттєві відмінності на досить високому рівні значимості між показниками готовності експериментальної групи на констатувальному і контрольному етапах ($t=8,5$; $p\leq 0,001$). Натомість, вірогідних відмінностей між

показниками першого і другого зрізів у контрольних групах не зафіксовано. Слід вказати на несуттєві відмінності кількісних даних у контрольних групах студентів-випускників на констатувальному (оптимального рівня сформованості готовності досягли 5,2% респондентів, достатнього – 29,3%, первинного - 52,9%, елементарного - 12,6%) і формувальному етапі (досягнуті рівні готовності відповідно: 6,5%; 33,2%; 48,8%; 11,5%). Усе це підтвердує, що запропонована структурно-процесуальна модель підготовки забезпечує успішне формування готовності майбутніх учителів початкових класів до СПД.

8. У процесі дослідження розроблено програмно-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД, програму професіографічного моніторингу підготовки майбутніх учителів початкових класів до СПД; навчально-методичний посібник “Основи соціально-педагогічної діяльності”, навчально-методичні матеріали до написання курсових робіт і самостійної роботи студентів, понад 30 науково-методичних статей.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці змісту, організаційно-педагогічних засад і технологій підготовки та перепідготовки педагогів у галузі соціально-педагогічної освіти; у визначенні та обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов застосування комп’ютерних технологій у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів початкових класів; обґрунтуванні педагогічного керівництва соціалізацією молодших школярів і створенні моделі початкової школи як відкритої соціально-педагогічної системи.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Литвиненко С.А. Соціально-педагогічна підготовка майбутнього вчителя. Монографія.- Одеса: СВД Черкасов М.П.; Рівне: РДГУ, 2004.- 302 с.

Навчально-методичний посібник:

2. Литвиненко С.А. Основи соціально-педагогічної діяльності: Навч. посібник.- Рівне: РДГУ.- 2004.- 151 с. (рекомендовано МОН).

Статті у фахових виданнях:

3. Литвиненко С.А. Діагностика готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності// Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки РДГУ. Вип. 29.- Рівне: РДГУ, 2004.- С. 92-96.

4. Актуалізація педагогічних ідей В.Сухомлинського в організації виховного простору сучасної початкової школи// Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Зб. наук. праць УДПУ ім.П.Тичини. Вип. 9.- К.: “Науковий світ”, 2004.- С.171-180.

5. Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності// Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. Вип. 10-11.- 2004.- С.49-56.
6. Литвиненко С.А. Професіографічний моніторинг у підготовці майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності// Вісник Житомирського державного педагогічного університету.- 2003.- №12.- С.190-195.
7. Литвиненко С.А. Актуалізація ідей В.О.Сухомлинського в підготовці майбутніх учителів початкових класів// Початкова школа.- 2003.- №9.- С.14-18.
8. Литвиненко С.А. Підготовка студентів до роботи з дезадаптованими дітьми молодшого шкільного віку// Теорія і методика вивчення природничо-математичних і технічних дисциплін: Зб. наук.-метод. пр. РДГУ. Вип. 6.- 2003.- С.97-101.
9. Литвиненко С.А. Молодший школяр у сучасній соціальній ситуації розвитку// Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.- К.: Пед. думка, 2002.- Кн.1.- С.233-240.
10. Литвиненко С.А. Соціально-педагогічні аспекти діяльності вчителя початкових класів// Теоретичні питання культури, освіти та виховання/ За заг. ред. М.Б.Євтуха. Вип. 21.- К.: КНЛУ, НМАУ, 2002.- С.19-22.
11. Литвиненко С.А. Школа як відкрита соціально-педагогічна система// Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. Вип. 11-12.- 2002.- С.181-189.
12. Литвиненко С.А. Загальні тенденції розвитку соціально-педагогічних ідей на початку ХХ ст.// Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Вип. 16. Ч.2.- Львів: ЛНУ ім. І.Я.Франка, 2002.- С.166-174.
13. Литвиненко С.А. Творче використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в роботі вчителя початкових класів// В.Сухомлинський і сучасність: Батьківська педагогіка. Наукові записки Тернопільського державного педуніверситету. Серія: Педагогіка.- Тернопіль: ТДПУ, 2002.- №5.- 327-332.
14. Литвиненко С.А. Виховання у особистісному вимірі// Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки РДПІ. Вип. 19.- Рівне: РДГУ, 2002.- С.114-117.
15. Литвиненко С.А. Теоретичні аспекти соціально-педагогічної діяльності// Наука і освіта.- 2002.- №1.- С.101-104.
16. Литвиненко С.А. Моніторинг якості професійно-педагогічної підготовки студентів// Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. Вип. 4-5.- 2002.- С.12-16.

17. Литвиненко С.А. До проблеми соціального розвитку молодших школярів// Наука і освіта.- 2001.- №6.- С.113-116.
18. Литвиненко С.А. Образ дитинства в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського// Наука і освіта.- 2001.- №5.- С.61-64.
19. Литвиненко С.А. Виховання як соціокультурний феномен// Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки РДГУ. Вип. 16.- Рівне: РДГУ, 2001.- С.80-85.
20. Литвиненко С.А. Феномен дитинства в контексті соціально-культурного розвитку// Наука і освіта.- 2001.- №1.- С.11-14.
21. Литвиненко С.А. Адаптивно-розвиваюча соціалізація і виховання в житті людини// Наука і освіта.- 2000.- №6.- С.14-18.
22. Литвиненко С.А. Гуманістичні засади сучасної парадигми освіти// Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. Вип. 5-6.- 2000.- С.70-76.
23. Литвиненко С.А. “Школа радості” В.О.Сухомлинського як елемент соціоекологічного середовища розвитку особистості дитини// Вісник Луганського державного педуніверситету ім. Т.Г.Шевченка.- Луганськ, 2000.- С.79-84.
24. Литвиненко С.А. Гуманістичні засади сімейного виховання// Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та молоді. Кн.1.- К.: Пед. думка, 1999.- С.113-120.
25. Литвиненко С.А. Підготовка педагогічних кадрів в умовах гуманізації освіти і виховання// Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки РДПІ. Вип. 6.- Рівне: РДПІ, 1999.- С.89-93.
26. Литвиненко С.А. Сучасні проблеми соціалізації школярів// Шлях освіти. - К.- 1997.- №3.- С. 9-14.

Статті і матеріали конференцій

27. Литвиненко С.А. Соціально-педагогічна діяльність учителя початкових класів// Початкова школа на перехресті проблем: М-ли міжнародної науково-практичної конференції.- Тернопіль, 2004.- С.52-55.
28. Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Дитина і середовище: проблеми взаємодії// Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди. Спецвипуск.- 2003.- №3.- С.215-220. Автору належить висвітлення особливостей вивчення соціальної ситуації розвитку молодших школярів.

29. Литвиненко С.А. Професіографічний моніторинг підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності// Психолого-педагогічні основи гуманізації виховного процесу у школі та ВНЗ: Зб. наук. праць. Вип. 4.- Рівне: РЕГІ, 2003.- Ч.1.- С. 369-373.

30. Литвиненко С.А. Особливості формування гендерних схем у процесі статево-рольової соціалізації дітей// Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки РДГУ. Вип. 27.- Рівне: РДГУ, 2003.- Ч.1.- С.60-62.

31. Литвиненко С.А. Оцінка якості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів// Науковий вісник Чернівецького державного університету. Серія педагогіка і психологія. Вип. 184.- Чернівці: ЧДУ, 2003.- С.69-73.

32. Литвиненко С.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності// Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки РДГУ. Вип. 26.- Рівне: РДГУ, 2003.- С.128-129.

33. Литвиненко С.А. Соціально-педагогічна спрямованість літньої педагогічної практики// Психолого-педагогічна засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи: М-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції.- Тернопіль: ТДПУ, 2003.-Ч.3.- С.31-38.

34. Литвиненко С.А. Соціально-педагогічна діяльність учителя в особистісно орієнтованому освітньому процесі початкової школи// Теорія і практика особистісно орієнтованої освіти: М-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ч.1.- Київ-Запоріжжя, 2003.- С.272-275.

35. Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Соціально-психологічна адаптація до життя та проблеми креативної особистості// Славянський педагогічний Собор. Тезиси докладів I міжнародного конгреса.- Тирасполь: Полиграфист, 2002.- С.60-62. Автором розкрито гуманістичний підхід в аналізі креативної особистості.

36. Литвиненко С.А. Педагогічна практика в підготовці студентів до соціально-педагогічної діяльності// Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу у школі та вузі. Вип.3.- Рівне: Волинські обереги, 2002.- С.43-46.

37. Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Погляди Г.Мюнстенберга на виховання// Педагогіка добра в контексте етнокультурного соціума: М-лы междунар. научн.-практ. конференции.- Симферополь: Крымское учебн.-пед. из-во.- 2002.- С.175-176. Автору належить висвітлення поглядів на роль учителя у вихованні.

38. Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Казкотерапія у профілактиці і корекції шкільної дезадаптації// Актуальні проблеми практичної психології в системі освіти: Зб. наук. праць.- Херсон, 2002.- 139-142. Авторським є висвітлення проблеми шкільної дезадаптації молодших школярів.

39. Литвиненко С.А. Погляди Л.Виготського на соціальне виховання// Проблеми сучасної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Вип.2.- К., 2000.- Ч.2.- С.13-17.
40. Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Теоретичні аспекти поняття творча особистість// Психолого-педагогічні основи гуманізації виховання і навчання: Зб. наук. праць.- Рівне: ТЕТІС.- 2000.- С.508-512. Автором визначено і обгрунтовано поняття творчості.
41. Литвиненко С.А. В.Зеньковський про релігійне життя дітей// Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі у процесі духовного відродження України. Наукові записки Острозької академії.- 2000.- Т.3.- С. 374-377.
42. Литвиненко С.А. Гуманістичні засади сучасної шкільної освіти// Педагогіка і психологія.- 1999.- №4.- С.30-33.
43. Литвиненко С.А., Хролець О.І. Підготовка вчителя початкових класів в умовах гуманізації освіти і виховання// Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Наукові записки РДПІ.- Вип. 7.- Рівне: РДПІ, 1999.- С.17-19. Автором окреслено теоретичні підходи до підготовки сучасного вчителя.
44. Литвиненко С.А., Хролець О.І. Гуманістичні орієнтації в педагогічній діяльності вчителя початкових класів// Трансформаційні процеси в суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти. Вісник Харківського державного університету.- Харків: ХДУ, 1999.- №439.- С.85-89. Автором здійснено аналіз педагогічної діяльності сучасного вчителя.
45. Литвиненко С.А. Індивідуалізація навчання і виховання молодших школярів як умова гуманізації освітнього процесу. Збірн. праць міжнародної науково-практичної конференції “Навчально-виховний процес у вузі і школі та шляхи його розвитку та удосконалення”: У 2-х ч.- Рівне: ТЕТІС, 1999.- Ч.2.- С.284-286.
46. Литвиненко С.А. Хролець О.І. Гуманно-аксіологічні засади педагогічної діяльності вчителя початкових класів//Формування професійної культури майбутніх учителів початкових класів. М-ли республіканської науково-практичної конференції: У 2-х ч.- Вінниця, 1999.- Ч.1.- С.87-93. Автором обгрунтовано ціннісні аспекти педагогічної діяльності вчителя початкових класів.
47. Литвиненко С.А. Орієнтація студентів на гуманні взаємини зі школярами// Підготовка педагогічних кадрів і діяльність навчальних закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи розвитку. М-ли міжнародної науково-практичної конференції.- Чернівці: ЧДУ, 1998.- С. 151-155.
48. Литвиненко С.А. Авторитет учителя та гуманізація педагогічного процесу в початковій школі// Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. Вип. 2-3.- 1998.- С.49-53.

49. Литвиненко С.А. Гуманізація педагогічного процесу як умова творчого розвитку дітей// Професійна творчість у системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів. Збірн. наук. праць. Вип. 7.- Київ-Запоріжжя.- 1997.- С.74-77.

50. Литвиненко С.А. Гуманізація виховання в контексті нової моделі освітнього процесу// Наука і освіта.- 1997.- Спецвипуск.- С.27-31.

51. Литвиненко С.А. До питання гуманізації професійної підготовки педагогів// Актуальні проблеми дошкільного виховання. Міжвузівський збірн. наук. праць.- Рівне: РІПКПК, 1997.- С.167-168.

52. Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Розвиток творчого мислення студентів у процесі вивчення курсу дитячої психології// Психологічна освіта в системі вищої школи: Збірн. статей за м-алами Всеукраїнської наук.-пр. конференції.- Одеса- Київ: Вид-во "КЛАС".- С. 183.-187. Автором обгрунтовано змістово-організаційні аспекти психологічної підготовки майбутніх учителів.

53. Литвиненко С.А. Формування національної свідомості майбутніх учителів// Національне виховання: формування світогляду і духовних цінностей у студентської молоді: Збірн. м-лів міжвузівської наук.-практ. конференції.- Рівне: РДІК, 1996.- С. 318-320.

Анотація

Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.- Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2005.

У дисертаційній роботі досліджувалася проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Систематизовано і узагальнено сучасні наукові підходи до професійно-педагогічної і соціально-педагогічної діяльності; обгрунтовано теоретико-методологічні і методичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів; розроблено структурно-процесуальну модель підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності і методику діагностики готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності; визначено педагогічні умови ефективного формування готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності; розроблено професіографічний моніторинг; упроваджено інтерактивні методи і форми навчання в хід професійно-педагогічної підготовки. Одержані у процесі

експериментального навчання позитивні результати апробації структурно-процесуальної моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності засвідчили її ефективність. Результати дослідження було впроваджено в навчально-виховний процес педагогічних ВНЗ і інститутів післядипломної педагогічної освіти, у практику роботи початкової школи.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, готовність до соціально-педагогічної діяльності, соціалізація, дезадаптація, дитинство, соціально-педагогічні технології, професіографічний моніторинг, інтерактивні форми і методи навчання.

Анотація

Литвиненко С.А. Теоретико-методические основы подготовки будущих учителей начальных классов к социально-педагогической деятельности. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04. - теория и методика профессионального образования. - Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2005.

Диссертация посвящена проблеме подготовки студентов к социально-педагогической деятельности, которая выступила составляющей и приоритетным направлением целостного процесса подготовки будущих учителей начальных классов. Изучено, систематизировано и проанализировано современное состояние разработки проблемы в педагогической науке и образовательной практике.

В диссертационной работе представлен новый концептуально-методический подход к проблеме подготовки будущих учителей начальных классов; научно обоснована и экспериментально апробирована структурно-процесуальная модель подготовки студентов к социально-педагогической деятельности. Реализация системно-целостного, личностно-деятельностного, антропологического, интегративного, культурологического, контекстного подходов в педагогическом образовании позволила определить возможности разных дисциплин, форм, методов обучения в решении задач подготовки студентов к социально-педагогической деятельности. В исследовании раскрываются теоретические, содержательные и организационно-дидактические основы построения структурно-процесуальной модели подготовки студентов к социально-педагогической деятельности, включающей четыре последовательных этапа (адаптационно-ознакомительный, формирующий, рефлексивно-творческий); определены педагогические условия эффективного формирования готовности будущих учителей начальных классов к социально-педагогической деятельности; построен професіографічний моніторинг.

В процессе исследования определена готовность будущих учителей начальных классов к социально-педагогической деятельности, которая рассматривается как результат

профессионально-педагогической подготовки, интегральное многоуровневое динамическое образование, структура которого включает мотивационный, содержательный, деятельностный, креативный компоненты. Были выделены критерии и показатели готовности студентов к социально-педагогической деятельности. Мотивационно-ценностный с показателями: сформированность профессионально-педагогической мотивации, мотивационно-ценностное отношение к социально-педагогической деятельности, ориентация на личностную модель взаимодействия с детьми; содержательный с показателями: сформированность теоретико-методологических, методических, прикладных знаний; деятельностный с показателями: сформированность аналитико-диагностических, прогностических, конструктивно-организационных, коммуникативных, рефлексивных умений, овладение технологиями реализации функций социально-педагогической деятельности; креативный с показателями: оригинальность решения социально-педагогических задач, социальная креативность, уровень творческого потенциала, способность к саморазвитию. По результатам диагностики с помощью специально подобранных методик и выполнения студентами серии заданий были определены общие уровни сформированности готовности студентов к социально-педагогической деятельности: оптимальный, достаточный, первичный, элементарный.

Полученные в процессе экспериментального исследования положительные результаты апробации структурно-процессуальной модели подготовки студентов к социально-педагогической деятельности подтверждают ее эффективность. Диссертационным исследованием определены пути дальнейшей научной разработки содержания, организационно-педагогических основ и технологий подготовки и переподготовки педагогов в области социально-педагогического образования.

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельность, готовность к социально-педагогической деятельности, социализация, дезадаптация, детство, социально-педагогические технологии, профессиографический мониторинг, интерактивные формы и методы обучения.

The Summary

Litvinenko S.A. The Theorist-methodical bases of preparing the future teachers of the initial classes to social-pedagogical activity. - Manuscript.

Dissertation for Doctor's degree in the Pedagogical sciences, specialization 13.00.04. - Theory and Methods of professional education. - Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, 2005.

The Thesis is dedicated to problem of students preparation to social-pedagogical activity, which has emerged forming and priority direction of the holistic process of preparing the future teachers of the initial classes. New conceptual-methodical approach is presented in principal problem of preparing the future

teachers of the initial classes; scientifically motivated and approved structured-processual model of preparation students to social-pedagogical activity. Readiness of the future teachers of the initial classes is determined in process of the investigation to social-pedagogical activity.

Received in process of the experimental education positive results to approbations of structured-processual model of preparing the future teachers of the initial classes to social-pedagogical activity have confirmed its efficiency. The results of the investigation were introduced in educational process of the pedagogical high schools and institutes of post-education pedagogical formation, to practical working the initial school.

The Keywords: social-pedagogical activity, readiness to social-pedagogical activity, socialization, dezadaptation, the childhood, social-pedagogical technologies, professiografic monitoring, interactive form and methods of education.